

*Ә.М. Текенова
С.Ш. Тахан

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
*Байланыс үшін автор: tekenova@mail.ru

Түркиядағы фактчек платформалардың жұмыс істеу тәжірибесі

Аңдатпа. Биыл құрылғанына 13 жыл болатын Түркиядағы фактчекинг платформалардың жұмыс істеу тәжірибесі және олардың ерекшелігі - цифрлық технология дамып, әлеуметтік желі арқылы жалған ақпарат жиі таралған заманда назар аударуды қажет ететін тақырып. Мақалада фактчек ұйымдардың құрылымы және жалған ақпаратпен күресу ерекшеліктері, сондай-ақ оның негізгі мәселелері сала сарапшылары берген эксперттік сұхбат негізінде қарастырылады.

Кілт сөздер: Түркиядағы фактчекинг ұйымдары, қаржы көзі, тиімділігі, жалған ақпаратқа қарсы күрес.

DOI: 10.32523/2616-7174-2022-139-2-117-128

Кіріспе

Жаңа медианың дамуы журналистика саласында жаңа форматтардың пайда болып, жетіле түсуіне жол ашты. Солардың бірі – фактчекинг. Түркі елдері өзара ынтымақтастықты күшейткен заманда Қазақстан медиа зерттеушілері үшін Түркиядағы фактчекингтің тарихы мен даму ерекшеліктерін білу маңызды. Тілі, діні және ділі ұқсас мемлекеттегі қоғам айнасы болып табылатын журналистиканың да жаңа форматтарын қалыптастыру тәжірибесі зерттеу нысанына алынуы тиіс. Себебі Қазақстанда ашылғанына небәрі 6 жыл болған фактчек ресурстар үшін бауырлас елдің тәжірибесі жаңа бағыттарды анықтауда ой салары анық.

Зерттеу әдісі

Мақаланы жазу барысында сала сарапшыларынан сұхбат алынып, Түркиядағы фактчек платформалары жұмысының ерекшеліктері мен ұқсастықтары және ортақ мәселелерін анықтау мақсатында жергілікті медиа зерттеушілер жүргізген еңбектерді пайдалана отырып, салыстырмалы талдау әдісі қолданылды.

Талқылаулар мен нәтижелер

Reporters Without Borders (Шекарасыз журналистер) ұйымы ұсынған мәлімет бойынша сөз бостандығы рейтингінде Түркия 2021 жылдың қорытындысы бойынша 180 мемлекет ішінде 153-ші орында. Салыстыру

үшін мәлімет келтірсек, Қазақстан бұл тізімде 155-ші орын иеленген. Демек, біздің елмен салыстырғанда айырмашылық айтарлықтай алшақ емес. [1]

Сөз бостандығы өз алдына, жалған ақпарат желі арқылы желдей тараған заманда журналистердің де кәсіби біліктілігі сын тезіне алынатыны сөзсіз. Ақпарат барынша жедел, елді адастырмайтындай, дерегі нақты, тексерілген болса ғана қоғамның ақпарат құралдарына деген сенімі артады. Өкінішке қарай, Түркия Президенті Реджеп Тайип Ердоған айтқандай, «бастапқыда бостандық символы болған әлеуметтік желілер бүгінде демократияға қауіп төндіруге айналды. Виртуалды фашизм мен жалған ақпараттар легі көбейген заманда Түркия сынды демократиялық мемлекеттер қырағылық танытуы керек. Себебі жалған ақпарат мәселелері жекелеген мемлекеттердің ұлттық қауіпсіздігінің аясынан шығып, жаһандық қауіпсіздікке қатер төндіретін деңгейге жетті. Сондықтан Түркия ақпараттық кеңістік пен қарым-қатынас платформаларындағы ашықтық пен айқындықты қамтамасыз ету үшін күрес жүргізуді жалғастырады».

Түркия Президенті бұл пікірді 2021 жылдың 11 желтоқсанында Стамбулда өткен Стратегиялық байланыстарға арналған Халықаралық саммитте айтқан еді. Ол фейк пен жалған ақпараттар үшін жазаны күшейту жөн деп санайды. Қазір Түркияның Үкіметі фейк пен жалған ақпарат таратқандарды қылмыстық жауапкершілікке тартатын заң қабылдауды жоспарлауда. Сонымен қатар әлеуметтік желілердің жұмысын реттейтін арнайы орган ашу мәселесі де талқылануда. [2]

Түркия Республикасындағы Анкара Хаджи Байрам Вели университеті Коммуникация факультетінің профессоры Мехмет Топлудың да пікірі Түркия Президентінікіне ұқсас. Ол «егер әлеуметтік желі арқылы таратылған материалда жалған ақпарат, сурет болса, оны бұғаттауды цензура деп қарастыру – қисынсыз» деп санайды. «Себебі жалған ақпараттың ел арасында таралып кетуі қоғам үшін үлкен қатер төндіруі мүмкін».

Аталған оқу орнының оқытушысы Фейяз Фират болса, жалған ақпараттың таралуын

тежеуге заманауи коммуникация құралдарының көмегі жеткіліксіз деп санайды. Оның пікірінше, құқықтық реттеуді күшейткеннен, медиасауатты дамытып, жаңа медиа туралы білімді жетілдірген жөн. Цензураны күшейту арқылы жалған ақпаратпен күресу – тиімсіз.

Бүгінде үнемі тренинг, бұқаралық кездесу өткізетін “Yalansavar”, “Dogruluk Payı” атты Түркиядағы фактчекинг ұйымдарының қызметкерлері Түркияда қарапайым ақпараттық гигиена сақталмайтынын айтады. Елде сөз бостандығы шектеулі. Оппозициялық журналистердің көпшілігі түрмеде. Осыған қарамастан, Түркияда фактчекинг жобалары жұмыс істейді және даму үстінде. [3]

Freedom House-тың хабарлауынша, Түркияда сөз бостандығы жоқ дегенмен, қазір бұл елде фактчекингпен айналысатын екі ұйым жұмыс істейді. Олар негізінен билік жасаған мәлімдемелерді тексереді. Осы елде жұмыс істеп, бүгінде Халықаралық фактчек ұйымын басқарып отырған Байбарс Орсектің айтуынша, Түркия ешқашан журналистер үшін қолайлы мемлекет болған емес. [4]

Америкалық Chrest Foundation-ның қаржыландыруымен зерттеу жүргізген Акин Үнвер «Түркиядағы цифрлық медианың экожүйесі: қызметі, маңызы және саясаты» атты жоба аясында «Фактчекерлер және Түркиядағы фактчекинг» атты мақала жариялаған. Онда автор кемі соңғы он жылда фактчекинг барлық әлемде өзіндік әлеуметтік және саяси институттарын құра отырып, жаңа демократиялық практикаға айналды деп жазады. [5] Әдетте фактчекинг жалған ақпаратқа қарсы күрес құралы ретінде қарастырылғанмен, [6] ол күтпеген нәтижеге алып келуі мүмкін. Фактчекинг жалған ақпараттың бастапқы әсерін күшейтіп жіберуі де мүмкін деген зерттеу бар. [7] Оның үстіне, фактчекинг пен жалған ақпарат арасындағы өзара байланыс әр елдің медиажүйесіндегі саяси мәдениетте әр түрлі нәтиже береді. [8] Сондықтан әр елдегі тәжірибені барынша назар аударып, жан-жақты зерттеу қажет деп жазады автор. Ол өзі ақпараты шектеулі елдердің санатына қосатын Түркиядағы жалған ақпараттар мен фактчекингті зерттеуге ерекше назар аудару қажет деп санайды.

Ғаламтор, әлеуметтік желі қолданушыларының көбейе түсуі онлайн форумдар мен әлеуметтік желідегі топтарға мүше адамдардың санын арттырды, оның соңы жалған ақпараттардың да кеңінен таралуына түрткі болды. Онда негізінен 2009 жылдан бастап белгілі бір мәселелерге қатысты бұрмаланған мәлімдемелер, қоғамдық денсаулық сақтау, H1N1 доңыз тымауы туралы фейк ньюс, вакцинация, азық-түлік қауіпсіздігі, фармацевтикалық компаниялар туралы қастандық теориясы немесе конспирология тарады. Олар арнайы зертханада жасалып, қасақана биологиялық қару ретінде таралды, фармацевтикалық компаниялар оны вакциналарын өткізу үшін арнайы жасап шығарған деген ақпарат танымалдылыққа ие болды. Осындай жалған ақпарат түріктердің фактчекинг платформасын ашуына алып келді, ең алғашқысы (күні бүгінге дейін қызмет етеді) - YalanSavar.org. (қазақша мағынасы жалған ақпаратты жоюшы дегенге келеді) 2009 жылы ғалымдар және ерікті азаматтардың ұйымдастыруымен жұмысын бастаған. Олар бастапқыда ғылым саласындағы жалған ақпараттарды жоққа шығарумен айналысты. Уақыт өте келе балаларға екпе салуға қатысты жалған ақпараттар, антибиотиктерді пайдалану, азық-түліктен болатын аллергия, обыр дертіне, ұялы телефонды пайдалануға қатысты тараған қауесеттерді жоққа шығарды. Оның жетекшісі Калифорниядағы амбулаториялық қызмет басшысы доктор Ишил Арыджан, Басқарма мүшелері қатарында компьютер ғалымы доктор Каан Өзтүрік, эмбриолог доктор Айсу Уйгур, доктор Чагры Ялгин бар. [9] Бұл платформа барынша тәуелсіз болуды көздегендіктен, қазір өзін-өзі қаржыландырумен айналысады. Веб-сайтта жарнама жарияламайды, сырттан қаржы тартады. Осы топтың мүшелері ТВ арқылы халық алдына жиі шығып, қоғамдық дебаттарға қатысып, денсаулық, ғылымға қатысты даулардың шешімін көрсетіп, халыққа түсіндірумен белсенді түрде араласады.

Түркиядағы алғашқы фактчек платформаларының бірі – «**Muhtesip**» (мағынасы - жатсыну). 2009 жылы негізі қаланып, бір жылдан соң танымалдыққа ие болған. Ол бастапқыда баспа БАҚ-тың шолуларындағы фактілерді

тексерумен айналысқан. Нәтижесінде еш дәлелсіз, мәселенің мәнін түсінбей, еш зерттеу жүргізбестен мақала жазатындар әшкереленген. [10]

Muhtesip 2015 жылы Түркиядағы саяси қуғынға байланысты жабылды, кейін оның негізін салушылар «**Malumatfuruş**» (мағынасы - білгіш) деген атпен оның жұмысын қайта жаңадандырды. Басты мақсаты газетте жұмыс істейтін шолушылардың материалдарына фактчек жасау болды. Осы кезеңде басылымдарда қызмет ететін танымал журналистердің мақалаларында тексерілмеген деректер жарияланатын. **Malumatfuruş** авторлары жасырынып, материалдарын лақап атпен жариялады. Сондықтан олардың нақты кім екені көпшілік үшін беймәлім. Дегенмен, команда мүшелері - мемлекеттік қызмет өкілдері, заңгерлер, ақпараттық технология және баспа секторының мамандары. Әр саладағы өз ісінің мамандары болып табылатын азаматтарының ашық дереккөздер, газет мұрағаты, жарияланған есептер және мемлекеттік статистикаға сүйене отырып, құпия түрде кездейсоқ материалдарды таңдап алып фактчекинг жасап, қосымша қызмет істеуі осы платформаның басты ерекшелігі болып саналды. Олар барлығы 670 басылымдағы (газеттер, жаңалық сайттары мен жаңалықтар блогында жарияланған) 6800 редактор бағанына фактчек жасаған. Олардың тағы бір ерекшелігі ешқандай краудфандингтен, жарнамадан, гранттан ақша алмайды, объективтілікті сақтау үшін өзін-өзі қаржыландырады. [11]

Evrimagaci.org атты фактчек платформа 2010 жылдың 5 қарашасында Анкарадағы студент одағының ұйымдастыруымен құрылды. Таяу Шығыстағы Техникалық университетте (ODTÜ) білім алатын жастар цифрлық кеңістікте креационистерге (діни және философиялық концепцияны ұстанатындар, псевдо ғылым, демагогия) қарсы күресті. 2011 жылдың қаңтарында топ Фейсбукте аккаунт ашты. Онда негізінен эволюциялық биология және генетикаға қатысты зерттеулер жарияланды [12]. Бірнеше жылдар бойы Фейсбук оның негізгі бұқаралық интерфейсіне айналды. Біраз уақыт бой тек осы платформа арқылы байланыс орнатқан **Evrimagaci** (мағы-

Түркиядағы негізгі фактчек платформалар туралы ақпарат

URL платформасы	Негізі қаланған уақыт	Мекемесі орналасқан жер	Фактчек ролі	Жетекшісі	Ұжымдағы адам саны	Қаржыландыру (2019)	ХФЧЖ мүшелігі
YalanSavar.org	2009	Сан-Франциско (Калифорния)	Ғылыми фактчек, псевдоғылым, дебанкинг	Ишил Арикан	11	Өзін-өзі қаржыландырады, жарнама жасамайды	жоқ
Malumatfurus.org	2009	Стамбул	Газет, колумнист фактчек,	белгісіз	6	Өзін-өзі қаржыландырады, жарнама жасамайды	жоқ
EvrinAgaci.org	2010	Лаббок (Техас)	Ғылыми фактчек, псевдоғылым, дебанкинг	Чарли Мерт Бакирши - Тайлор	32	Краудфандинг (Patreon), өнім сату, гул жарнама, демеушілердің контенті	жоқ
DogrulukPayi.com	2014	Стамбул	Саяси мәлімдеме, верификация,	Батухан Ерсун	11	Жеке қайырымдылық қорлар, Демократия ұлттық қоры, Пойнтер институты, Швеция, Стамбул Бас консулдығы. Германия, Анкара елшілігі, бұрынғы инвестициялар мүддесі, краудфандинг (Patreon)	иә
Teyit.org	2015	Стамбул	Ньюс-дебанкинг	Атакан Фоча	28	Heinrich Böell Stiftung - Анкарадағы АҚШ елшілігі - Facebook - Еуропалық климат қоры - Демократияға арналған медиа - Краудфандинг (Patreon)	иә
gununyalanlari.com	2015	Стамбул	Ньюс-дебанкинг	белгісіз	белгісіз	- Bosphorus Center for Global Affairs/ Жаһандық қарым-қатынасқа арналған Босфор орталығы (Үкімет қаржыландырады)	жоқ
FactCheck.TR	2015	Стамбул	Ньюс-дебанкинг	белгісіз	белгісіз	- Bosphorus Center for Global Affairs/ Жаһандық қарым-қатынасқа арналған Босфор орталығы (Үкімет қаржыландырады)	жоқ
Doğrula.org	2017	белгісіз	Ньюс-дебанкинг	белгісіз	белгісіз	белгісіз	жоқ

насы эволюция дiңгегi) эволюция теориясына қатысты жалған ақпараттарды жоққа шығарумен айналысты. Оқырман тарапынан келген сауалдарға жауап берiп отырды. Фейсбуктегi мақалалар саны мен оқырман сауалдарына берiлген жауап көбейгендiктен, 2012 жылдың сәуiрiнде Еуропаның эволюциялық биология қоғамынан қаржы алып, желтоқсан айында evrimagaci.org сайты ашып, өз алдына жеке, өз-өзiн қаржыландыратын платформа ретiнде жұмыс iстей бастады. Нәтижесiнде штаты көбейiп, контент көлемi өстi, азық-түлiк туралы ғылыми материалдар, вирусология, астрономия, физика, философия және психология туралы материалдар пайда болды.

Уақыт өте келе платформа қоғам назарын аудару үшiн қосымша жобалар ұсына бастады. Олардың қатарында «Ғылыми сөздiк» (түрiк тiлiнде жарық көрген пәнаралық ғылыми сөздiк) [13], «Диагноз каталогы» (әлемдегi барлық диагнозы анықталған аурулардың мәлiметтер базасы, блогта олардың негiзгi сипаттамасы жазылған хабарлама) [14], «Нақыл сөздер» [15] (адамзат тарихындағы жетекшi ғалымдардың әйгiлi нақыл сөздерiнiң мұрағаты) «Мейiрiм» [16] (Дарвиннiң генетикалық алгоритiмiнiң интерактивтi көрсетiлiмi) және Агога (Түркия тарихындағы алғашқы құралдар мен жабдықтар туралы кiтаптардың «ғылыми нарығы»)[17] Осы жобалардың арқасында платформа кiрiсi көбейген, бiрақ бұл платформа коммерциялық ұйым деген сөз емес. Топ Богазичи университетiмен де байланыс орнатқан, сонда тұрақты түрде кездесулер мен семинарлар өткiзiп тұрады. 2019 жылы Evrimagaci «EA Akademi» атты жаңа бастаманы жүзеге асырды. Соның арқасында оқырмандар таңдап алған тақырыбы бойынша бiлiмiн тереңдету мүмкiндiгiн иелендi. Түрiк тiлiнде жасалған оқу бағдарламасы барлық деңгейдегi оқырман үшiн қолжетiмдi болды. Онда жалпы биохимия, астрономия, молекулярлық биология, ойындар теориясы туралы көптеген тақырыптар қамтылды. [18] Осы платформа аясында эволюциялық биология туралы 3 қоғамдық және ғылыми-танымдық кiтап және бiрнеше ғылыми-танымал журналдар мен газеттерде мақалалар жарияланды.

Бастамашыл топтың негiзгi мақсаты фактiнi тексеру және ғылым эволюциясы туралы жалған ақпараттарды жоққа шығару болғандықтан, олар креационистер мен консервативтi дiни сенiмдегi пайдаланушылар тарапынан атеистiк және дiнге қарсы үгiт-насихат жүргiзушiлер деп айыпталды. [19] Оның үстiне оларға консервативтi БАҚ пен үкiмет те секуляризм (Түркиядағы ең басты саяси тақырып), яғни үкiмет пен дiн бөлек болуы тиiс деген тұжырымдама, вегетариан-вегандық, гендiк модификацияланған ағза және ЛГБТ құқықтары туралы тақырыптарды көтергенi үшiн қысым көрсеттi. Evrimagaci жетекшiсi - оның негiзiн салушы Чагры Мерт Бақырджи, ол әлi күнге дейiн ресурсты басқарады және Бас редактор қызметiн атқарады. Оның жұбайы Эшли Лейн Бақырджи-Тейлор ғылыми мәселелер бойынша бас кеңесшiсi, 30 адамнан тұратын ұжым штатында 19 мамандандырылған редактордан (мысалы, астрономия, философия, антропология сияқты салалардың мамандары) бөлек 80-нен астам тұрақты авторлары мен аудармашылары қосымша жұмыс iстейдi. Платформа Еуропалық эволюциялық биология қоғамынан қаржылай қолдау алғанымен, күнi бүгiнге дейiн өз-өзiн қаржыландыратын ұжым деп саналады. Patreon арқылы краудфандингке де тiркелген. Қысқа уақыт аралығында веб-сайтта жарнама жариялағанмен, кейiн Ресейдiң Росатом атом энергия институты ұсынған жарнамаларды жариялаудан бас тартты.

Doğruluk Payı (мағынасы шындықтың бөлiгi) 2014 жылдың маусымында «Излеmedейиз» қорының қолдауымен, саясаттану және халықаралық қатынастар мамандарының ұйымдастыруымен ашылды. Тамыз айында болатын Президент сайлауы қарсаңында жаңа платформаға қарсы қысым күшейдi. Себебi мамандар өзара бәсекеге түскен барлық саясаткерлер мен партиялардың мәлiмдемелерiн тексерумен айналысты. Бұл бiр қарағанда iрi медиа компанияға арналған сыртқы фактчекинг, кеңес беру сияқты көрiнгенмен, шын мәнiнде олар коммерциялық емес ұйым болатын [20]. Екi жылдан астам уақыт жұмыс iстегеннен соң, аталған топ Ұлттық демократия қоры, Стамбулдағы Швеция қоры, Пойнтер

институты сияқты ұйымдардан ірі көлемде қаржы тартатын деңгейге жетті. Соның негізінде қызметкерлерінің кәсіби біліктілігін арттырып, уақыт өте келе оппозициялық партия, Парламент депутаттары, мемлекеттік қызметкерлер, жалпы барлық саясаткерлердің мәлімдемелерін тексере алатын ықпалды платформаға айналды. Doğruluk Payı - құрамында 11 қызметкері бар ұжым. Қазір оған бастапқыда оның негізін қалаған Батухан Эрсун жетекшілік етеді.

Команда тікелей эфир арқылы күнделікті саяси мәлімдемелерді бақылап, тексеріп отырады. Олар тексеретін материалдардың 30 пайызы оқырман сұрауы бойынша таңдалады. Редакторлар ашық дереккөздер негізінде ресми есептер мен сарапшылардың есебін тексереді. Егер одан нәтиже шықпаса, басқа да сарапшылардың, сала бойынша маманданған зерттеушілерге мәселені тексеру туралы өтініш жасайды. Соңынан саяси мәлімдемелер «дұрыс», «шындыққа жақын», «аралас», «шындықтан алыс» және «дұрыс емес» деген баға беріліп, мәлімдеме берілген сандар мен деректерге толыққанды талдау жасалып, эксперттік баға беріліп, веб-сайтта жарияланады. Тексеріс жүргізумен айналысқан редакторларға саяси мәлімдеме авторлары байланысқа шығып, дау немесе сын айта алады. Оның нәтижесі Twitter, Facebook, Instagram және YouTube-та жарияланады[21]. 2019 жылы Doğruluk Payı Түркияның ұлттық деңгейде күн тәртібіне шығарылған негізгі мәселелер бойынша сарапшылар мен қоғам белсенділерінің қатысуымен сұхбат, пікірталас өткізе бастады. Олардың қатарында сириялық босқындар мәселесі, цифрлық бақылау, өз-өзіне қол жұмсау және Түркиядағы діни мектептер сияқты тақырыптар болды [22]. Оған қоса, платформа

«Hükümetre» (үкімет есептегіші) атты арнайы айдар жүргізеді. Онда билік берген уәденің қаншалықты орындалған-орындалмағаны туралы материалдар жарияланады.

Teyit.org - Түркияның фактчекінг ұйымдары арасындағы ерекше бағыт ұстанғанымен ерекшеленген платформа. Оның ашылуына түрткі болған оқиға – 2015 жылдың 10 қазанында Анкарадағы вокзалда ДАИШ ұйымда-

стырған жарылыс. Осы кезеңде Түркияда ұйымдастырылған түрде, қасақана таратылатын жалған ақпарат легі көбейіп кетті. Мемлекеттің үгіт-насихатына қарсы шыққан оппозициялық партиялар мен қозғалыстар елдің ақпараттық экожүйесіне залалын тигізіп, елде аласапыран орнаған уақытта Teyit.org (мағынасы - растау) негізін салушы Мехмет Атакан Фоча ғаламтор арқылы таратылған жалған ақпаратқа қарсы күреске қарсы шықты. Платформа бірден танымалдылыққа ие болды. Түркиядағы басқа да фактчек ұйымдар сияқты ол да көшбасшылардың мәлімдемелерін, ғылымға қатысты жалған ақпараттар мен шолушылардың материалдарын тексерумен айналысты. Тақырып ауқымы кең болғандықтан, оның оқырмандарының да саны көбейе түсті. Себебі әлеуметтік желі арқылы таралған ақпараттың қаншалықты шындыққа сай келетінін тексеруді өтініп, олардың жариялануына сенім артқандар қатары көп болды[23].

Нәтижесінде фактчекерлер жұмыс процесін автоматтандыру қажеттілігін түсініп, басқа да журналистер жалпы оқырман қауымға арналған Крейг Сильверманның «Фактчекінгке арналған анықтамасын» аударып жариялады[24].

Teyit.org бастапқыда 4 сарапшыны қызметке алды. Кейін қаржыландыру жақсарған соң, олардың саны 23-ке дейін көбейді. Қазір онда 5 стажер, заңгер, қаржы аудитору және 30-дан астам ерікті жұмыс істейді. Бүгінде осы ұйым Түркиядағы ең ірі фактчек платформа болып саналады. Басты ерекшеліктерінің бірі Teyit.org веб-сайтында фактчек жасаудың әдістемесі жарияланған, сонымен қатар онда жарияланым жазудың тәртібі де бар [25]. Топ біртіндеп өзінің қаржылық инфрақұрылымын жетілдірді. 2015 жылдан бастап өзін-өзі қаржыландыратын механизмді жасады. Нәтижесінде мына ұйымдар оның қаржы көзіне айналды: Heinrich Böell Stiftung, Анкарадағы АҚШ елшілігі, Facebook, Еуропалық климат қоры, Демократияға арналған медиа, Краудфандинг (Patreon). Бастаманың қаржы мәселесіне қатысты негізгі мақсаты – Түркиядағы барлық фактчек желілері үшін олардың сыртқы қаржыландырудан тәуелсіз болатындай

үлгісін құру. Барынша объективті фактчек жасау үшін краудфандинг есебінен қызмет ету[26].

Автоматтандырылған фактчекінг жасаумен ерекшеленген Teuit.org жалпыға қолжетімді курстар ұйымдастырып, цифрлық верификацияның ерекшеліктерін түсіндірумен де айналысады. Осы мақсатта «редактордың жұмыс үстелі» деген арнайы бет ашып қойған[27].

Teuit.org 2018 жылдың 1 желтоқсанында Үкіметпен ресми келісім жасай отырып, Стамбул әкімшілігіне қарасты экрандардың барлығында фактчекінг туралы қысқаша видеоларды жариялады. Алайда оның ұзақтығы 4 күнге ғана созылды. Платформа пайдаланушыларына оның билікпен қарым-қатынас жасауы ұнамады. Олар фактчекерлерді Үкіметтің құпия тендерін ұтып алып, объективтілікті жоғалтты деп айыптады. Дегенмен, осы келісім белгілі бір дәрежеде фактчекерлер үшін билік пен халық арасында байланыс орнатудың қаншалықты қажет екенін аңғартты. Сонымен қатар платформа Түркияда бірінші болып 2018 жылдың мамырында Facebookпен келісім орната отырып, әлеуметтік желіге шыққан жалған түрік жаңалықтарын анықтауға кірісті[28].

Ондағы материалдар:

- а) сайлау нәтижесіне әсер ету мүмкіндігі;
- б) нақты қауіп пен зорлық;
- с) Facebook қауымдастығының стандарттарын бұзуға қатысты болса, желіден автоматты түрде алынып тасталды.

Түрлі саяси фактчекінг жасайтын платформалар дамыған сайын олардың арасындағы бәсеке де қыза түсті. Зерттеуші Үнвердің пікірінше, ең алғашқы фактчек платформалардың бірі Doğrula.org үкіметті жақтайтын ұстанымда, себебі үнемі оппозициялық партиялар мен топтардың мәлімдемелерін жоққа шығарумен айналысады деп жазды. Веб-сайттың редакция ұжымы, қаржы көзі туралы ешқандай ақпарат ұсынбауы да күдік туғызды.

Дәл осындай ұстанымдағы тағы бір фактчекінг платформасы бар, ол - 2019 жылдың қазанынан бастап, Түркияның ресми позициясын «қорғау» мақсатында ағылшын тілін-

де фактчек жасауға кіріскен Anadolu Ajansı атты мемлекеттік ақпарат агенттігі. Басты айырмашылығы ол халықаралық жаңалықтар агенттігінде шыққан Түркия мен Сирия арасындағы қарым-қатынасқа қатысты жаңалықтарды нысанаға алды[29]. Оның бұқараға ұсынатын өнімі аз, әрі шектеулі аудиторияға арналғандықтан, зерттеуші оны өз алдына жеке фактчек платформасы ретінде қарастырмайды.

Doğrula.org сайтымен қатар Үкімет қаржыландыратын **Günün Yalanları** (түрікше -gununyalanlari.com/ - Күннің өтірікшілері) және **Fact-Checking Turkey** (factcheckingturkey.com/ - ағылшын тілінде), екі сайт ашылды. Екеуі де Bosphorus Center for Global Affairs немесе Bosphorus Global (bosphorusglobal.org/en/activities) атты мемлекеттің қоғаммен байланысына жауапты мекеме тарапынан қаржыландырады. Олар негізінен оппозициялық партия және топтар тарапынан таратылған жалған ақпараттарды жоққа шығарумен айналысады.

Басқа фактчекінг платформалардан басты ерекшелігі аталған екі ұйым да тек жалған мәлімдемелерді жоққа шығарумен айналысты, олардың сайтында команда мүшелері туралы ақпарат жоқ. Фактчекінг хаттамасы талаптарын сақтай қоймайды. Дегенмен, олардың «Utanç Günlüğü» (Ұят хроникасы - utancgunlugu.com) атты жобасы да болды. Ол негізінен әлемдегі исламофобия туралы ағылшын тілінде материалдар жариялады.

Bosphorus Global жобаларының арасында Фетуллах Гюлен мен оның желілері туралы тек отандық қана емес, шетелдік жалған ақпараттарды жоққа шығарумен айналысатын - FETO Facts (fetofacts.com), АҚШ және Еуропалық одақтағы адам құқын бұзумен айналысатындар туралы жазатын Crackdown Chronicles (crackdownchronicles.com) атты платформа болды. Түрік теле-радиосының (TRT) тапсырысымен жасалған 5 минуттық «Фактілер» атты бағдарлама дебанкинг жасаумен айналысты. Прайм-таймда көрсетілген «Нағыз экономика» (realeconomytr.com) атты хабар Түркиядағы экономикалық дағдарыс туралы, «Түркияның деректері» (factsofturkey.org) тек қана деректерді тексеріп қоймай, жалған

ақпараттарды жоққа шығарумен, сонымен қатар елеусіз болып қалған жағымды жаңалықтарды таратумен айналысты. Аталған платформалар да Günün Yalanları мен Fact-Checking.TR сияқты қаржыландыру жағы туралы ашық ақпарат ұсынған жоқ. Тиісінше, олардың әлеуметтік желіде оқырмандары да аз.

Фактчек платформаларының тиімділігін бағалау:

- Олардың танымалдығы;
- Фактчекинг жасау нәтижесі;
- Жалған ақпарат легін азайту мүмкіндігі арқылы жүзеге асырылады [30].

Түркиядағы фактчекингке байланысты тағы бір мәселе – төтенше жағдай. Жергілікті үкімет осындай кездерде ғаламторды үнемі бұғаттап тастайды. Егер қандай да бір платформада саясатқа қайшы келетін контент жарияланса, оны өшіріп тастауды немесе дағдарыс, төтенше жағдайлар кезінде пайдаланушыларды блоктап тастауды талап етеді. Осындай аяқ астынан жасалатын шектеулер фактчекингпен айналысатындардың жұмысын тежейді.

Қорытынды

Түрлі мәселелерге қарамастан, Түркиядағы фактчекерлер:

- шектеулі ақпарат;
- қысым көрсететін билік;
- цензураға қарамастан өз-өзін ұзақ мерзімде қаржыландыра алатын бизнес-модель ретінде өз қызметтерін жетілдіріп жатыр.

Түркиядағы медиазерттеушілердің пікірінше, қазір бұл елдегі жалған ақпараттардың дені мазмұны жағынан саясат, қаржы және экономика тақырыбына қатысты. Сондықтан олар фактчекингпен журналистерден гөрі аталған салалар бойынша кәсіби білім алған мамандардың айналысқаны жөн. Фактчекерлерге журналистика бойынша базалық білім алған артық етпес деп санайды.

Анкара Хаджы Байрам Вели университеті Коммуникация факультетінің профессоры Мехмет Топлу Түркиядағы фактчек платформалардың дамуына және санының азаюына қаржылай және құқықтық жағынан

қолдаудың аз болуы себеп деп санайды. Себебі жергілікті халық үшін БАҚ саласындағы краудфандинг таңсық, ақпарат алу үшін ақы төлеу дәстүрі кең таралмаған. Айлық дамыған елдердегідей емес, төмен. Сондықтан фактчекингпен кәсіби түрде айналысқысы келетіндер шамалы.

Бүгінде Түркияда екі фактчек платформа ғана жұмыс істейді. Олар - Doğruluk Payı мен Teyit.org.

Екеуі де IFCN мүшелері, ұйым талаптарын қатаң сақтайды. Тұрақты түрде сыртқы аудит жүргізіледі. Халықаралық талаптарға сай жұмыс істейтін Evrim Aacı мен Yalan Savag да бар, бірақ олар әлі IFCN мүшелігіне өткен жоқ.

Кәсіби платформалар үшін

- Елшілік;
- Әлеуметтік желі платформалары;
- ҰЕҰ қаржыландыруы кірістің басты көзі болып саналады.

Қорыта келе, олардың даму бағытына қарай отырып, жетістігі мен сәтсіздіктерін салыстырмалы саяси коммуникация, әлеуметтік ғылым және коммуникация, ақпараттық технологиялар тұрғысынан жан-жақты зерттеу қажет деген ой түюге болады. Қазақстандағы ұйымдардың жұмысымен салыстыра келе, Түркиядағы фактчекинг платформалардың артықшылығы ретінде:

- Салада тек журналистердің ғана емес, тақырыптық ерекшелікке байланысты зерттеу жүргізетін ғалымдардың, тәжірибелі, кәсіби мамандардың жұмыс істеуі;
- Қаржы көздерін әртараптандыруы;
- Фактчекерлердің ағымдағы жалған ақпараттарды жоққа шығарумен ғана шектелмей, ағарту жұмыстарына баса мән беруі;
- Белгілі бір әлеуметтік топтардың арасында фактчекингпен айналысатын ұйымдардың құрылуы;
- Оқырмандардың сауатын жетілдіру үшін түрлі қосымша жобалармен айналысуы;
- Платформа негізінде фактчекингпен айналысқысы келетіндер үшін білім жетілдіруге арналған академия ашу;
- Аудиториямен кері байланыс орнатып, оқырман сұрауы бойынша арнайы тақырыптар тізбесін дайындап, фактчекинг жүргізуін атап өтуге болады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Reporters Without Borders [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://rsf.org/en/ranking/2021>
2. Сердюк В. Эрдоган назвал соцсети «угрозой демократии»: хочет наказывать за фейки и дезинформацию [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://news.liga.net/world/news/erdogan-nazval-sotsseti-ugrozoy-demokratii-hochet-nakazyvat-za-feyki-i-dezinformatsiyu>
3. Чуранова Е. О фактчекинге в Турции: вовлеченная аудитория и разные форматы как путь борьбы с дезинформацией. [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://www.stopfake.org/ru/o-faktcheking-e-v-turtsii-vo vlechennaya-auditoriya-i-raznye-formaty-kak-put-borby-s-dezinformatsiej/>
4. Функе Д. Как проводить фактчекинг политиков в странах, где нет свободы прессы [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://gijn.org/2018/07/11/%D0%BA%D0%B0%D0%BA-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8C-%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D1%87%D0%B5%D0%BA%D0%B8%D0%BD%D0%B3-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2-%D0%B2/>
5. H. Akın Ünver. Fact-Checkers and fact-checking in Turkey. *Cyber Governance and Digital Democracy* 2020 April, p.1
6. Bennett, W. Lance, and Steven Livingston. “The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions.” *European journal of communication* 33, №2 (2018): 122-139.
7. Brandtzaeg, Petter Bae, Asbjørn Følstad, and Maria Ángeles Chaparro Domínguez. “How journalists and social media users perceive online fact-checking and verification services.” *Journalism Practice* 12, № 9 (2018): 1109-1129.
8. Amazeen, Michelle A. “Journalistic interventions: The structural factors affecting the global emergence of fact-checking.” *Journalism* (2017): 1464884917730217. Rashkin, Hannah, Eunsol Choi, Jin Yea Jang, Svitlana Volkova, and Yejin Choi. “Truth of varying shades: Analyzing language in fake news and political fact-checking.” In *Proceedings of the 2017 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*, pp. 2931-2937. 2017.
9. Graves, Lucas. *Deciding what’s true: The rise of political fact-checking in American journalism*. Columbia University Press, 2016.
10. Turkey Internet Users. *Internet Live Stats*: [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://www.internetlivestats.com/internet-users/turkey/>
11. A list and bios of the platform’s members and funding disclaimer can be found at: [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://yalansavar.org/yalansavar-sik-sorulan-sorular/>
12. A mission statement can be found on the group’s website: [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://www.malumatfurus.org/hakkinda>
13. Uzunoğlu, Sarphan. “Malumatfuruş: Köşe yazarları yanlış bilgi paylaşıyor ve düzeltmiyor.” *Journo*. 1 March 2017: [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://journos.com.tr/malumatfurus-kose-yazarlari-yanlis-bilgi-paylasiyor>
14. An extensive interview with the platform’s founder can be accessed at: [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://journos.com.tr/evrim-agaci>
15. [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://evrimagaci.org/sozluk>
16. [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://evrimagaci.org/etiket/hastalik-katalogu-12449>
17. [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://evrimagaci.org/sozler>
18. [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://evrimagaci.org/gelincik/>
19. [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://evrimagaci.org/evrim-agaci-akademi-nedir-7695>
20. The platforms evaluation criteria and assessment protocol can be accessed at: [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://www.dogrulukpayi.com/sayfa/metodoloji>
21. Saka, Erkan. “Tracking digital emergences in the Aftermath of Gezi Park Protests.” *Research and Policy on Turkey* 2, № 1 (2017): 62-75. Yesil, Bilge, and Efe Kerem Sozeri. “Online surveillance in Turkey: Legislation, technology and citizen involvement.” *Surveillance & Society* 15, № 3/4 (2017): 543
22. Erkan, Gülsüm, and Ahmet Ayhan. “Siyasal İletişimde Dezenformasyon ve Sosyal Medya: Bir Doğrulama Platformu Olarak Teyit. Org.” *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 29. Özel Sayısı (2018): 202-223.

23. The translated e-book can be accessed at: [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL:
24. <https://teyit.org/verification-handbook-turkce>
25. The platform's methodology and rulebook can be accessed at: [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://teyit.org/yayin-ilkeleri-ve-metodoloji>
26. Annual breakdown of the platform's finances and funding sources can be accessed at: [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://teyit.org/nedir> 7 November 2017 Medyascope interview with Mehmet Atakan Foça: <https://www.youtube.com/watch?v=SxE5XAHFPPg>
27. [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://teyit.org/editormasasi/>
28. [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: teyit.org, İBB'nin yayıncısı Modyo TV ile iş birliği yaptı'. BirGün. 4 December 2018: <https://www.birgun.net/haber/teyit-org-ibb-nin-yayincisi-modyo-tv-ile-is-birligi-yapti-238947>'Facebook'un doğrulama programı Türkiye'de teyit.org işbirliğiyle hayata geçiyor'. Teyit.org, 31 May 2018: <https://teyit.org/facebookun-dogrulama-programi-turkiyede-teyit-org-is-birligiyle-hayata-geciyor>
29. Anatolian Agency Fact-Check: [Электрон. ресурс]. – 15.03.2022. – URL: <https://www.aa.com.tr/en/fact-check>
30. Nyhan, Brendan, and Jason Reifler. "The effect of fact-checking on elites: A field experiment on US state legislators." *American Journal of Political Science* 59, №3 (2015): 628-640.
31. Garrett, R. Kelly, Erik C. Nisbet, and Emily K. Lynch. "Undermining the corrective effects of media-based political fact checking? The role of contextual cues and naïve theory." *Journal of Communication* 63, № 4 (2013): 617-637.

A.M. Tekenova, S.Sh. Tahan

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Experience working on new fact checking platforms in Turkey

Abstract. The article looks into 13 years of the formation and development of fact-checking platforms in Turkey to explore the characteristics of their fight against false information in social networks. Consideration is given to the structure of Turkish fact-checking organizations, with the topical aspects of their activities elucidated and highlighted based on expert interviews.

Keywords: fact-checking organizations in Turkey, source of funding, efficiency, fighting disinformation.

А.М. Текенова, С.Ш. Тахан

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Опыт работы на фактчекинговых платформах Турции

Аннотация. Темой статьи является анализ 13-летнего опыта становления и развития фактчекинговых платформ в Турции в свете раскрытия особенностей их борьбы с ложной информацией в социальных сетях. Рассматривается структура турецких фактчекинговых организаций, на основе экспертных интервью освещаются актуальные аспекты их деятельности.

Ключевые слова: фактчекинговые организации в Турции, источник финансирования, эффективность, борьба с дезинформацией.

References

1. Reporters Without Borders [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://rsf.org/en/ranking/2021>
2. Serdyuk V. Erdogan nazval socseti «ugrozoy demokratii»: hochet nakazyvat' za feyki i dezinformaciyu [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://news.liga.net/world/news/erdogan-nazval-sotsseti-ugrozoy-demokratii-hochet-nakazyvat-za-feyki-i-dezinformatsiyu>

3. CHuranova E. O faktchekinge v Turcii: вовлеченная аудитория i raznye formaty kak put' bor'by s dezinformaciej. [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://www.stopfake.org/ru/o-faktchekinge-v-turtsii-вовлеченная-аудитория-i-raznye-formaty-kak-put-borby-s-dezinformatsiej/>
4. Funke D. Kak provodit' faktcheking politikov v stranah, gde net svobody pressy [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://gijn.org/2018/07/11/%D0%BA%D0%B0%D0%BA-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8C-%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D1%87%D0%B5%D0%BA%D0%B8%D0%BD%D0%B3-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2-%D0%B2/>
5. H. Akın Ünver. Fact-Checkers and fact-checking in Turkey. Cyber Governance and Digital Democracy 2020 April, p.1
6. Bennett, W. Lance, and Steven Livingston. “The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions.” *European journal of communication* 33, №2 (2018): 122-139.
7. Brandtzaeg, Petter Bae, Asbjørn Følstad, and Maria Ángeles Chaparro Domínguez. “How journalists and social media users perceive online fact-checking and verification services.” *Journalism Practice* 12, № 9 (2018): 1109-1129.
8. Amazeen, Michelle A. “Journalistic interventions: The structural factors affecting the global emergence of fact-checking.” *Journalism* (2017): 1464884917730217. Rashkin, Hannah, Eunsol Choi, Jin Yea Jang, Svitlana Volkova, and Yejin Choi. “Truth of varying shades: Analyzing language in fake news and political fact-checking.” In *Proceedings of the 2017 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*, pp. 2931-2937. 2017.
9. Graves, Lucas. *Deciding what’s true: The rise of political fact-checking in American journalism*. Columbia University Press, 2016.
10. Turkey Internet Users. Internet Live Stats: [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://www.internetlivestats.com/internet-users/turkey/>
11. A list and bios of the platform’s members and funding disclaimer can be found at: [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://yalansavar.org/yalansavar-sik-sorulan-sorular/>
12. A mission statement can be found on the group’s website: [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://www.malumatfurus.org/hakkinda>
13. Uzunoğlu, Sarphan. “Malumatfurus: Köşe yazarları yanlış bilgi paylaşıyor ve düzeltmiyor.” *Journo*. 1 March 2017: [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://journo.com.tr/malumatfurus-kose-yazarlari-yanlis-bilgi-paylasiyor>
14. An extensive interview with the platform’s founder can be accessed at: [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://journo.com.tr/evrim-agaci>
15. [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://evrimagaci.org/sozluk>
16. [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://evrimagaci.org/etiket/hastalik-katalogu-12449>
17. [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://evrimagaci.org/sozler>
18. [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://evrimagaci.org/gelincik/>
19. [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://evrimagaci.org/evrim-agaci-akademi-nedir-7695>
20. The platforms evaluation criteria and assessment protocol can be accessed at: [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://www.dogrulukpayi.com/sayfa/metodoloji>
21. Saka, Erkan. “Tracking digital emergencies in the Aftermath of Gezi Park Protests.” *Research and Policy on Turkey* 2, № 1 (2017): 62-75. Yesil, Bilge, and Efe Kerem Sozeri. “Online surveillance in Turkey: Legislation, technology and citizen involvement.” *Surveillance & Society* 15, № 3/4 (2017): 543
22. Erkan, Gülsüm, and Ahmet Ayhan. “Siyasal İletişimde Dezenformasyon ve Sosyal Medya: Bir Doğrulama Platformu Olarak Teyit. Org.” *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 29. Özel Sayısı (2018): 202-223.
23. The translated e-book can be accessed at: [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL:
24. <https://teyit.org/verification-handbook-turkce>
25. The platform’s methodology and rulebook can be accessed at: [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://teyit.org/yayin-ilkeleri-ve-metodoloji>
26. Annual breakdown of the platform’s finances and funding sources can be accessed at: [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://teyit.org/nedir> 7 November 2017 Medyascope interview with Mehmet Atakan Foça: <https://www.youtube.com/watch?v=SxE5XAHFPPg>

27. [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://teyit.org/editormasasi/>
28. [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: teyit.org, İBB'nin yayıncısı Modyo TV ile iş birliği yaptı'. BirGün. 4 December 2018: <https://www.birgun.net/haber/teyit-org-ibb-nin-yayincisi-modyo-tv-ile-is-birligi-yapti-238947>'Facebook'un doğrulama programı Türkiye'de teyit.org işbirliğiyle hayata geçiyor'. Teyit.org, 31 May 2018: <https://teyit.org/facebookun-dogrulama-programi-turkiyede-teyit-org-is-birligiyle-hayata-geciyor>
29. Anatolian Agency Fact-Check: [Elektron. resurs]. – 15.03.2022. – URL: <https://www.aa.com.tr/en/fact-check>
30. Nyhan, Brendan, and Jason Reifler. "The effect of fact-checking on elites: A field experiment on US state legislators." *American Journal of Political Science* 59, №3 (2015): 628-640.
31. Garrett, R. Kelly, Erik C. Nisbet, and Emily K. Lynch. "Undermining the corrective effects of media-based political fact checking? The role of contextual cues and naïve theory." *Journal of Communication* 63, № 4 (2013): 617-637.

Авторлар туралы мәлімет

Текенова Әлия Маратқызы – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Журналистика және саясаттану факультетінің 3-курс докторанты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Тахан Серік Шешенбайұлы – филология ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Телерадио және қоғаммен байланыс кафедрасының профессоры, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Tekenova Aliya Maratovna – 3 rd year doctoral student of Faculty of Journalism and political science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Tahan Serik Sheshenbayevich – doctor of philology, professor of the Department of television and Public Relations of the L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.